

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 4, p. 121-139, June 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.612

Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani

Kurdish Movement in Iraq during the Cold War and Mullah Mustafa Barzani

Öğr. Gör. Hasan Tefrik GÜZEL

(ORCID: 0000-0002-9404-9803)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi - Bilecik

Öz: Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte Kürtler farklı devletlerin bünyesinde yaşamlarını devam ettirmeye başlamışlardır. Kurulan yeni devletlerden biri olan Irak Devleti bünyesinde yaşayan Kürtlerin sahip oldukları aşiret temelli toplumsal yapı ve büyük güçlerin politikaları 20. yy. başlangıcından günümüze kadar uzanan sürecin Iraklı Kürtler için en büyük belirleyici etkenlerinden olmuştur. Zira kendilerine bir ulus-devlet inşa edemeyen Iraklı Kürt aşiretlerinden bazıları Bağdat yönetimine karşı silahlı ve uzun soluklu bir mücadeleye girişmişlerdir. Sadece Bağdat yönetimine karşı değil zaman zaman kendi aralarında da cereyan eden bu mücadelelerin en önemli ismi hiç şüphesiz Molla Mustafa Barzani olmuştur. Barzani zamanla milliyetçi bir söylem ve eyleme dönüşen mücadelesinde tüm Kürt aşiretlerinin üzerinde mutabık kaldıkları bir yapı oluşturamamışsa da günümüz itibarıyla Kürtler Irak toprakları üzerinde yasal bir statüye sahip olmuşlardır. Çalışma içerisinde sürecin bu nihayete erişmesindeki en önemli aktör konumunda olan Molla Mustafa Barzani'nin ölümüne kadar olan dönem ele alınarak Barzani'nin Soğuk Savaş sürecinde Kürt hareketinde işgal ettiği yer incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Barzani, Kürtler, Irak, Ortadoğu

Abstract: With the collapse of the Ottoman State, the Kurds have begun to continue their lives within the body of different states. The tribal-based social structure of the Kurds living in the Iraqi state, one of the new states established, and the politics of the great powers, has been one of the most important determinants of the Iraqi Kurds, from the beginning of the 20th century to the present day. Because some of the Iraqi Kurdish tribes, unable to build a nation-state to themselves, have engaged in an armed and long-term struggle against the administration of Baghdad. The most important figure of these struggles, which not only took place against the administration of Baghdad but also occasionally among themselves, is undoubtedly Mullah Mustafa Barzani. Although Barzani could not build a structure with consensus among all of the Kurdish tribes in the struggle which turned into a nationalist discourse and practice eventually, the Kurds have a legal status on Iraqi territory nowadays. In this study, the period until the death of Mullah Mustafa Barzani, who is the most important actor to end this process, will be analysed and the place where Barzani occupies in Kurdish movement during the Cold War will be examined.

Keywords: Barzani, Kurds, Iraq, Middle East

Giriş

Tarih sahnesinde yer alan birçok imparatorluğun son bulmasına vesile olan milliyetçilik akımlarının Ortadoğu coğrafyasında da etkisini hissettirdiği zaman dilimlerinde harekete

· Bu çalışma "Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi 1992-2008" (2009) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

geçmeye başlayan Kürtler çeşitli sebepler çerçevesinde aralarında tam anlamı ile millî bir bilinç uyandırma noktasında başarılı olamamışlardır. Kürtler arasında I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların yerine tesis edilen ulus-devlet yapılarında görüldüğü gibi etnik/millî bir birliktelikten/aidiyetten ziyade yüzyıllarca sosyal yaşamlarına şekil veren aşiret yapısının daha ön planda olması etkili olmuştur. Diğer taraftan özellikle milliyetçilik akımlarının Ortadoğu coğrafyasında hissedilmeye ve Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş tarih sahnesinden silinmeye başladığı dönemlerde teorik olarak Kürtlerin bağımsız bir yapı inşa etmeleri yönünde gerek milliyetçilik rüzgârı ile Kürt kimliğine sahip kişiler tarafından¹ gerekse de Kürtler vasıtasıyla bölge üzerinde farklı politikalar yürütme gayreti içinde bulunan güç merkezleri tarafından bu yönde girişimlerde bulunulmuştur. Zira hayata geçirilemeyen 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın 62, 63 ve 64. maddeleri Kürtler için kademeli bir şekilde özerklikten bağımsızlığa doğru gidilmesi muhtemel bir yol tayin etmiştir.² Fakat tüm bu girişimlere rağmen Kürtler ulus-devlet temelli bir yapı inşa edememişlerdir. Bu durumun tek istisnası olarak kayda geçirilebilecek vak'a ise II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde yaşanmıştır. 1946 yılında İran toprakları içerisinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin büyük desteği ile bir Kürt Cumhuriyeti kurulmuşsa da bu cumhuriyetin ömrü son derece kısa olmuştur.

II. Dünya Savaşı ve özellikle 1958 Darbesi sonrasında Irak'ın içinde bulunduğu karmaşık süreç Kürtlerin daha rahat hareket etmesini sağlamış ve Iraklı Kürtler Bağdat yönetimine karşı özerklik mücadelesi vermeye başlamışlardır. Sağlanan dış destekler ile uzun süre devam eden bu mücadele Iraklı Kürtlerin Soğuk Savaş'ın dengelerine mağlup olmaları ve bir süre dış destekten mahrum kalmaları sonucunu da beraberinde getirmiştir. Körfez Savaşı akabinde ABD öncülüğünde 36. paralelin kuzeyinde kendilerine güvenli bir bölge oluşturulan Kürtler kendi aralarındaki kanlı çatışmalara engel olamamışlarsa da bir taraftan da kurumsal yapılarını inşa etmeye devam etmişlerdir. Nihayetinde ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinin ardından Kürtler kendilerine yeni Irak Devleti bünyesinde yasal bir yapı inşa etmeyi başarmışlar ve bağımsızlık yolunda adımlar atmaya çalışmışlardır. Bu minvalde Bölgesel Kürt Yönetimi başkanı Mesut Barzani öncülüğünde 2017 yılı içerisinde hayata geçirilmeye çalışılan bağımsızlık girişimi ise tam bir hüsrana dönüşmüş ve Bölgesel Yönetim bazı kazanımlarından dahi vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Iraklı Kürtlerin özerklik veya bağımsızlık elde etme mücadelesinin kısa bir siyasî tarihi şeklindeki yukarıdaki anlatının başta da belirtildiği üzere tam anlamı ile bir Kürt etnik kimliği temelinden hareket edilerek şekillendirildiğini belirtmek zor olacaktır. Geçmişten itibaren tâbiyetinde buldukları devlet yapılarına karşı bazı ayaklanmalar gerçekleştirilmiş olsa da söz konusu ayaklanmalar yekpare bir Kürt kimliğine sahip olamamış ve aşiretlerin bireysel veya küçük ölçekli birlikteliklerinden öteye gidememiştir. Zira 1789 Fransız İhtilali sonrasında tüm dünya genelinde etkili olan milliyetçilik akımı ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan ulus-devlet kavramı Ortadoğu coğrafyasının sosyolojik dokusu üzerinde dünyanın diğer bazı bölgelerinde olduğu gibi bir tesir yaratamamıştır. İngiliz kaynaklı bir tanımlama olan 'Ortadoğu' coğrafyasında nüfus ve nüfuz bakımından Arap milletinin baskınlığının yanında kendilerine belirli bir bölge çerçevesinde yer bulan Kürt etnik grubu da milliyetçilik kavramı temelinde bir ulus-devlet yapısı inşa etme noktasında başarılı olamamıştır. Tüm toplumsal değerlerin ve bağlayıcıların çözüldüğü toplumsal kaos zamanlarında bu kaotik durumun sebep olduğu korku ve kaygılardan kurtulmak, bir arada olmak ve mevcudiyetlerini devam ettirebilmek için insanlar etnik aidiyet hissettikleri, benzerleri, 'kardeş' olarak niteledikleri ile

¹ C. J. Edmonds, "The Kurds of Iraq", *Middle East Journal*, Vol.11, No.1, Winter, 1957, s.55-56.

² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, Cilt:1, 9.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.130-131.

birlikte hareket etmeye daha meyilli iken³ Irak'ın kuzeyinde yaşamakta olan Kürt unsurlar ulus-devlete temel teşkil edecek böylesi bir birliktelikten ziyade aşiret temelli sosyal dokularını daha ön planda tutmuşlardır. Osmanlı sonrası dönemde Kürt hareketinin merkezi konumuna gelen Irak'ın kuzeyinde 20. yy. genelinde verilen mücadelenin baş aktörü konumuna yükselen Molla Mustafa Barzani'nin mücadelesi de bu kapsam içerisinde farklı açılardan ele alınabilir. Günümüz itibariyle konu üzerindeki çalışmaların bazılarında geriye dönük olarak bir Kürt milliyetçiliği tanımlaması yapılıyor ise de, çalışmanın konusu olması hasebiyle, Molla Mustafa Barzani'nin vermiş olduğu mücadelenin tamamen Kürt milliyetçiliği eksenli bir gelişim takip ettiğini belirtmek zor olacaktır. Zira Irak'ın kuzeyinde yaşamakta olan Kürtler arasında bir Kürt milliyetçiliği algısından ziyade geçmiş yüzyıllara dayanan aile ve aşiret bağlarına olan sadakat daha ön planda olmuş, şehirlerde bazı milliyetçi söyleme dayalı gelişmeler yaşanmışsa da otorite karşıtı hareketlenmeler bu şehirlerde değil bu akımların ulaşması çok zor olan coğrafyalarda hüküm süren aşiret bölgelerinde cereyan etmiş ve klasik bir aşiret ayaklanması olan Barzani'nin 1943-45 yıllarındaki isyanlarında da Bağdat yönetimine karşı silahlı mücadele veren Barzani aşireti üyeleri "Kürt Milleti" için değil merkezî otoritenin sadece kendi aşiret bölgelerinde yaptıklarını iddia ettikleri haksızlıklarına karşı mücadele vermişlerdir.⁴ Karşımıza çıkan bu durum 20. yy. itibariyle Molla Mustafa Barzani önderliğinde vücut bulan Irak merkezli Kürt hareketinin günümüzde yapılan bazı değerlendirmelerde olduğu gibi tam anlamı ile bir Kürt ulusal hareketi sıfatına sahip olamadığını göstermektedir. Nitekim aynı dili konuşan, aynı dine sahip olan, ortak bir geçmişle bağlı olan halk toplulukları şeklinde oldukça objektif bir tanımın yanında kültürel, etnik ve diğer bağlılıklardan bağımsız olarak esasen paylaşılmış vatandaşlık bağıyla bağlı bir insanlar grubu şeklinde subjektif bir tanımlamaya da sahip olan ulus kavramı milletlerin mi milliyetçiliği yoksa milliyetçiliğin mi milletleri yarattığı tartışmasının gölgesinde hiç şüphesiz siyasal bir karakter de taşımaktadır.⁵ Kavramın objektif tanımı çerçevesinde Kürt aşiretlerinin yüzyıllar boyunca birbirlerinden kopuk/bağımsız bir şekilde hayat sürmeleri, milliyetçiliğin en temel unsurlarından biri olan dil konusunda farklı coğrafi bölgelerde birbirlerinden farklı lehçelere sahip olmaları, kültürel aidiyet noktasında da kendi aralarındaki bir birliktelikten ziyade tebaası oldukları yönetimlerin toplulukları ile daha sıkı bir bağ kurmuş olmaları yekpare bir Kürt ulusu inşa edebilmenin önündeki en büyük engellerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dil konusunda bir birliktelik sağlayabilmek adına bazı resmî girişimler gerçekleştirilmiş ise de hâlâ yazılı ve özellikle sözlü olarak bir birlikteliğin günümüz itibariyle sağlanamamış olması bir Kürt milleti ve milliyetçiliğinin inşa sürecinin bizzat Kürtler adına da ne kadar meşakkatli olduğunu gözler önüne sermektedir. Ulus kavramına atfedilen siyasal karakter ise Molla Mustafa Barzani'nin yürüttüğü mücadelede başlangıç itibariyle tam anlamı ile bir karşılık bulamamıştır. Her ne kadar Barzani'nin mücadelesi siyasal bazı kazanımlar elde etmeye yönelik ise de bunun ana kaynağı doğrudan bir Kürt milleti ve Kürt milliyetçiliğinden neşet etmemiş aksine öncelikle kendi aşiretinin etki alanlarında sonrasında da diğer bazı Kürt aşiretlerine karşı verilen mücadele şeklinde tezahür etmiştir. Fakat Molla Mustafa Barzani'nin vermiş olduğu mücadele günümüze kadar uzanan süreç ve Bağdat yönetiminin Barzani karşısındaki şiddet odaklı tutum ve yöntemleri ile birlikte değerlendirildiğinde milliyetçi bir etkiye mazhar olmuştur.

Bu çerçevede Kürtler arasında son yüzyılda kendisinden en fazla söz edilen isim, sahip olduğu etki ve bu etkinin sürekliliği bakımından Molla Mustafa Barzani olmuştur. Zira Iraklı Kürtlerin Osmanlı Devleti sonrası gerçekleştirdikleri faaliyetler bağlamında özellikle Molla

³ Erol Göka, "Arap Dünyasındaki Ana Psikolojik Motifler", *Avrasya Dosyası*, Cilt:6 Sayı:1, İlkbahar 2000, s.42.

⁴ W. L. E., "İraqlı Kurdistan: A Little-Known Region", *The World Today*, Vol.12, No.10, October 1956, s.427.

⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, Adres Yayınları, Ekim 2007, s.152-159.

Mustafa Barzani önderliğinde gerçekleştirilenleri siyasî tarih çalışmalarında kendisine oldukça geniş bir yer bulmaktadır.

Soğuk Savaş Öncesi Dönem

Osmanlı sonrası dönemde I. Dünya Savaşı galibi güçler tarafından sınırları yapay bir şekilde tanzim edilen yeni Irak devleti bünyesinde niteliği itibariyle önem arz eden Kürt etnik kimliği eksenli ilk olay Şeyh Mahmut Berzenci'nin gerçekleştirmiş olduğu ayaklanma olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında Irak toprakları üzerinde özellikle İngiltere karşıtı birçok ayaklanma vuku bulmuşsa da Kürt aşiretleri içerisinde 1878 yılında Süleymaniye'de doğan ve bu bölgede etkili olan Kadirî cemaatine mensup Şeyh Mahmut Berzenci'nin liderliğindeki hareketlilik gerek savaş sonrası Ortadoğu'yu düzenleme gayretinde olan İngiltere yönetimini gerekse de İngiltere'nin mandası altına bulunan Irak yönetimini zaman zaman zor durumda bırakmıştır. Zira hem bölgede yaşayan Hıristiyanları korumaya hem de Osmanlı sonrası bir Arap devleti inşa etmeye çalışan İngiltere aynı coğrafyada yaşayan Kürtlerin isteklerini dizginleme noktasında her zaman başarılı olamamıştır.⁶ Şeyh Mahmut Berzenci babası Şeyh Said'in 1909 yılındaki ölümünün müsebbibi olarak Osmanlı yönetimini görmüş⁷ ve Osmanlı'ya karşı İngiliz yanlısı bir tutum sergileyerek Süleymaniye ve yakın bölgesi üzerinde yönetici/hükümdar olarak İngiltere tarafından atanmıştır.⁸ Şeyh, söz konusu dönem içerisinde Kürt aşiretleri arasında ailesinden kaynaklanan nüfuzunu kullanarak etki alanını genişletmiş ve sadece Süleymaniye'den ziyade tüm Kürtlerin lideri olmak gayesi ile faaliyetlerde bulunmaktan da geri kalmamıştır.⁹ Başta İngiliz yanlısı bir tutum sergilemesine rağmen İngiltere'nin bölge üzerinde yürütmek istediği politikaları ile anlaşmazlığa düşen Şeyh Mahmud Berzenci İngilizlere karşı ayaklanıp Mayıs 1919'da bağımsız bir Kürt devleti kurduğunu ilan etmiş fakat İngilizlerin şiddetli saldırılarına maruz kalarak esir alınıp mahkûm edilmiştir.¹⁰

Şeyh Mahmut Berzenci'nin bertaraf edilmiş olması Irak'ın kuzeyindeki kargaşa ortamının son bulmasını sağlamamıştır. Dönem itibariyle Irak'ın sadece kuzeyinde değil ülkenin diğer bazı bölgelerinde de İngiltere ve onun Kral olarak ülkenin başına getirdiği Faysal yönetimine karşı hareketlenmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle Musul Vilayeti'nin akıbeti noktasında İngiltere ile mücadelesinde başarılı olup işgal altındaki Süleymaniye şehrini İngilizlerin elinden alması neticesinde Irak'ın kuzeyindeki Kürt aşiretleri Türk yönetimi ile İngilizlere karşı daha yakın temas kurmaya başlamışlardır. Türklerin bazı Kürt aşiretleri ile işbirliği sergilemeleri ile kendileri aleyhine gelişmeler olacağını düşünen İngiltere yönetimi, Hindistan'a sürgüne gönderilen Şeyh Mahmud Berzenci'yi affederek geri getirmiştir.¹¹ Fakat birkaç yıl öncesinde de İngiltere'nin politikalarına uyum sağlamayarak çok farklı hedefler peşinde koşan Şeyh Mahmud Berzenci 1922 yılı Eylül ayında Süleymaniye'de kendisini 'Kürdistan Kralı' ilan etmiştir.¹² Bazı Kürt aşiretlerinin Türkler ile sergiledikleri işbirliği

⁶ W. L. E., *agm*, s.419.

⁷ Diğer bazı Kürt aşiretleri ile birlikte Şeyh Mahmut Berzenci'nin İstanbul ile olan ilişkileri Padişah tarafından Saray'da ağırlandı kadar iyi bir konumda iken 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile kendileri adına daha kötü bir seyir izlemiştir. Daha detaylı bilgi için: Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'da Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1999, s.153-168.

⁸ W.G. Elphinston, "The Kurdish Question", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 22, No.1 (Jan., 1946), s. 98.

⁹ Waide Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çekem-Alper Duman, İletişim Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1999, s.328-330.

¹⁰ Gareth R. V. Stansfield, *Iraqi Kurdistan*, RoutledgeCurzon, 2003, s.62.

¹¹ Jwaideh, *age*, s.373.

¹² C. J. Edmonds, *agm*, s.58.

ortamını ortadan kaldırarak sürecin tekrar İngilizler lehine dönmesi için affedilip sürgünden getirilen Şeyh Mahmud Berzenci'nin krallığını ilan ettiği Süleymaniye şehri İngiliz savaş uçaklarınca bombalanarak 1924 yılı Temmuz ayı itibariyle işgal edilmiştir.¹³ Kendi liderliğini ve otoritesini kabul eden Kürt aşiretleri nezdinde bir Kürt devleti kurma gayreti ile hareket eden ve başarısız olan Şeyh Mahmud Berzenci 1927 yılında İngiliz yönetimi tarafından tekrar affedilmiş ancak bundan sonraki süreç içerisinde daha önce yaptığı gibi nitelikli ve geniş ölçekli bir ayaklanma girişimi başlatamamıştır. Irak ile İngiltere arasında Irak'a bağımsızlığını veren antlaşma metni içerisinde Kürtler ile ilgili herhangi bir önemli ve olumlu hususun bulunmaması neticesinde tekrar silahlı mücadeleye girişen Şeyh Mahmud Berzenci bunda da başarılı olamamış ve yakalanarak silahlı mücadele başlattığı bölgelerden uzağa, ülkenin güneyine sürgün edilmiştir.¹⁴ Osmanlı tâbiyetinde gözlerini açtığı yaşamında babası Şeyh Said'in Osmanlı Hükümdarı II. Abdülhamid tarafından Saray'da ağırlanması ve itibar görmesi ile kendi bölgesinde büyük bir güç ve saygınlığa sahip olma durumundan¹⁵ İngilizlerin gölgesinde Kürt Krallığı iddialarına kadar sürüklenen Şeyh Mahmud Berzenci 52 yaşında giriştiği son silahlı mücadelenin ardından Irak siyasî sahnesinden silinmiştir. Şeyh Mahmud Berzenci'nin böylesi bir akıbete sürüklenmesinde hiç şüphesiz kendisine rakip olan Kürt aşiretlerinin önce İngiliz sonrasında da Bağdat yönetimleri ile işbirliği yapmış olmaları ve silahlı mücadele noktasında da İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin askerî bakımdan sahip olduğu üstünlüğünü Şeyh Mahmud'un etkili olduğu köyler üzerinde tereddütsüz kullanması etkili olmuştur.¹⁶

Şeyh Mahmud Berzenci'nin ardından Irak'ın kuzeyindeki hareketliliklerde en ön plana çıkan unsur Barzani aşireti olmuştur. Daha önce Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan aşiretin lideri Şeyh Abdüsselam Barzani'nin 1914 yılında idam edilmesinin ardından aşiretin başına geçen 18 yaşındaki Şeyh Ahmet Barzani Şeyh Mahmud Berzenci'nin 1919'da İngilizlere karşı gerçekleştirmiş olduğu ayaklanmaya henüz 16 yaşında olan kardeşi Mustafa Barzani liderliğinde bir birlik göndererek destek olmuştur.¹⁷ Aşiretin başına geçen Şey Ahmet Barzani'nin Nakşibendî cemaatine mensup olmasına rağmen İslam dini ile bağdaşmayan bazı faaliyetlerde bulunduğu iddiası dinlerine bağlı olan gerek kendi aşiret mensupları gerekse de diğer Kürt aşiretleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve buna karşı bir mücadele verilmiştir.¹⁸ Uzunca bir müddet devam eden aşiretler arası bu mücadele sürecinden Barzaniler galip ayrılmışlardır. Böylesi bir mücadelenin içinden zaferle ayrılan Barzani aşireti Mart 1931 itibariyle de Bağdat yönetime karşı ayaklanma başlatmıştır. Irak'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanarak Milletler Cemiyeti'ne üye olduğu 1932 yılında¹⁹ çatışmaların şiddetlenmeye başlaması ile hâlâ Irak toprakları üzerindeki tahakkümü devam eden İngiltere'nin savaş uçakları aşiretin köylerini bombalamış ve aşiret mensuplarının çoğunluğu Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'de yaklaşık 10 ay kadar kalan, aralarında aşiret reisi Şeyh Ahmet Barzani ve Mustafa Barzani'nin de bulunduğu yaklaşık 200 kişilik Kürt grup için

¹³ Ümit Özdağ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları: 1984'ten Bugüne*, Pegasus Yayınları, İstanbul Ocak 2008, s.28.

¹⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, Çev: Alptekin Dursunoğlu, Anka Yayınları, 2. Basım, Mart 2008, s.119.

¹⁵ Çetinsaya, *agm*, s.154.

¹⁶ Lettie M. Wenner, "Arap-Kurdish Rivalries in Iraq", *Middle East Journal*, Vol.17, No.1/2, Winter - Spring, 1963, s.70.

¹⁷ Hakkı Öznur, *Cahşların Savaşı: Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara Nisan 2003, s.32.

¹⁸ Jwaideh, *age*, s.436-437.

¹⁹ Irak'ın İngiliz manda yönetiminden ayrılarak bağımsız olması ve Milletler Cemiyeti'ne 57. üye olarak dâhil olmasına dair süreç ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Luther Harris Evans, "The Emancipation of Iraq from the Mandates System", *The American Political Science Review*, Vol.26, No.6 December 1932, s.1024-1049

Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün başbakan olduğu 22 Haziran 1932 tarihinde hükümet tarafından sığınma için özel bir izin çıkarılmış ve Şeyh Ahmet Barzani Ankara'ya, Mustafa Barzani ve yanındakiler de Erzurum ve civarına yerleştirilmişlerdir.²⁰

1933 yılında Kral Faysal'ın ardından Irak Krallığı koltuğuna oturan oğlu Gazi'nin ilan ettiği genel af çerçevesinde Irak'a geri dönen Barzani aşireti mensupları, yeni bir hareketlenmeyi başlatma ihtimallerine karşın Irak'ın çeşitli bölgelerine sürgüne gönderilmiş ve böylelikle ülkenin kuzeyindeki huzursuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Barzani aşiretine mensup kişilerin sürgüne gönderilmelerinin ardından II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılı dönemlerine kadar Irak'ın kuzey bölgeleri Kürt ayaklanmaları açısından nispeten sakin bir süreç geçirmiştir.²¹ Herhangi bir aşiretin mensuplarının tasfiye edilmesi ile geçmişten itibaren ortaya çıkan Kürt ayaklanmaları sürecinde bir durgunluk yaşanmış olması bizzat Kürt etnik unsuruna odaklanan 'Kürt isyanları, Kürt ayaklanmaları' gibi sıfatlarla nitelendirilen hadiselerin tüm Kürtlere mal edilemeyeceğini, sadece belirli bir grubun o dönem itibarıyla isyanların çıkartılmasında etkin olduğunu gösteren sağlam bir emare olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soğuk Savaş Döneminde Kürt Hareketi ve Barzani Ailesi

1932 yılında bağımsız bir devlet hüviyeti ile o dönemki ismi ile Milletler Cemiyeti'ne üye olan Irak'ın iç ve dış politikasında çok büyük bir İngiliz etkisi bulunuyor olsa da Irak ordusunun siyasete olan etkisi giderek artmaya başlamıştır. Zira İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ve manda yönetimi ile iyice kökleşen tahakkümü bağımsızlık sonrası teşkilatlanmasını tamamlamaya çalışan Irak ordusu içerisinde rahatsızlığa sebep olmuştur. Nihayetinde 1936 yılında bir Kürt olan General Bekir Sıtkı liderliğinde askerî bir darbe gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Irak tarihindeki darbeler süreci başlamış ve ordu bi'nevi siyasetin hakemi haline gelmiştir.²² Darbenin sebep olduğu sıkıntılı süreç içerisinde Iraklı siyasî aktörler özellikle II. Dünya Savaşı'nın farklı cephelerini oluşturan İngiltere ve Almanya'nın etkisi altında kalarak konumlarını tayin etmeye çalışmışlardır. Bu noktada bazı Kürt unsurlar da Barzani aşiretinden Şeyh Ahmet Barzani'den sonra en nüfuzlu isim olarak ön plana çıkmaya başlayan Mustafa Barzani'nin önderliğinde bazı isyan hareketlerinde bulunmuşlar ve bu hareketlenmeler Barzani'nin Irak'ı terk ederek İran topraklarına geçmek zorunda kaldığı 1945 yılı sonlarına kadar devam etmiştir.

14 Mart 1903 tarihinde Hakkari yakınlarındaki Barzan köyünde doğan Molla Mustafa Barzani²³ daha önce başlatmış olduğu ayaklanmalar dolayısıyla sürgün edildiği Süleymaniye şehrinden kaçarak İran üzerinden çeşitli yardımlar ile Barzan'a gelmiş ve 1943 yılı yaz aylarından itibaren Irak birliklerine karşı yeni bir isyan hareketini başlatmıştır.²⁴ Molla Mustafa Barzani'nin girişmiş olduğu bu isyan hareketinin akıbetine dair Bağdat yönetimi nezdinde ılımlı yaklaşımlar kadar hareketin bastırılarak bir çözüme kavuşturulması gerektiğine inananlar da bulunmaktaydı.²⁵ Fakat tarafların uzlaşamaması neticesinde saldırılar daha da şiddetlenmiş ve sonunda İngiliz destekli Irak kuvvetleri Barzani önderliğindeki bu hareketi 1945 yılı sonlarına doğru mağlup etmiştir. Almış olduğu bu yenilginin ardından Molla Mustafa

²⁰ Hulusi Turgut, *Barzani Olayı: Osmanlı İmparatorluğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni 19.yy.'dan Beri Meşgul Eden Bir Kürt Aşiretinin Belgeseli*, Doğan Kitap, İstanbul Temmuz 2008, s.394.

²¹ Wenner, *agm*, s.70.

²² William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, Çev: Nurettin Elhüseyni, NTV Yayınları, Şubat 2007, s.105.

²³ Eşref Günaydın, *İsyanın Sıfır Noktası Barzan*, Karakutu Yayınları, Mart 2008, s.76

²⁴ Jwadih, *age*, s.445.

²⁵ C. J. Edmonds, "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, Nationalism and Separatism, 1971, s.95.

Barzani 1945 yılı Kasım ayı içerisinde yanındaki aşiret mensupları ile birlikte İran'da Kürtlerin yoğun olarak yaşamakta olduğu Mahabad bölgesine göç etmiştir.²⁶

II. Dünya Savaşı sürecinde İngiltere ve SSCB'nin işgali altında bulunan İran'ın kuzeybatı bölgesinde yer alan Mahabad civarında da Kadı Muhammed önderliğinde bir Kürt hareketi faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. İşgal altında bulundukları İran'ın kuzey bölgesini terk etmeye hazırlanan SSCB birliklerinin askerî ve siyasî destekte bulunduğu İranlı Kürt unsurlar 1942 yılında kurmuş oldukları *Komel (Komala) (Je-Kaf)* isimli örgüte daha siyasî bir kimlik kazandırarak 25 Ağustos 1945'te Debokri aşiretinin zengin ve nüfuzlu bir ailesine mensup ve Arapça, Farsça, Türkçe, İngilizce, Rusça bilen Kadı Muhammed liderliğinde İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurmuşlardır.²⁷ Bunun ardından İran toprakları içerisinde SSCB'nin desteği ile Cafer Pişaveri önderliğinde 11 Aralık 1945'te ilan edilen Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti'nin varlığından da destek alan Kadı Muhammed liderliğindeki İranlı Kürtler 22 Ocak 1946'da Mahabad merkezli bir Kürt Cumhuriyeti kurduklarını ilan etmişlerdir.²⁸ Irak'tan İran'a geçen Molla Mustafa Barzani de aşiret mensupları ile birlikte kurulan bu yeni Kürt Cumhuriyeti'nin silahlı birliklerine katılmış ve general rütbesi ile bu silahlı birliklerin komutanı olmuştur. Barzani bu sıfatı ile İran'da iken Irak toprakları üzerinde de Rızgari (Kurtuluş), Hevi (Umut) ve Soreş Örgütleri'nin katılımı ile İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir kolu olarak *Irak Kürt Demokrat Partisi (IKDP)* 16 Ağustos 1946 tarihinde yine Barzani'nin başkanlığında kurulmuştur.²⁹ Böylelikle günümüzde Mesut Barzani'nin başkanlığını yaptığı Irak'ın kuzeyindeki en etkin siyasî yapının temelleri atılmış ve Barzani aşireti liderliğindeki oluşum siyasî bir hüviyet kazanarak yoluna devam etmiştir.³⁰

İran toprakları üzerinde neredeyse tamamen SSCB'nin siyasî ve askerî desteği ile ayakta duran Azerbaycan Özerk ve Mahabad Kürt Cumhuriyetleri varılan mutabakat neticesinde SSCB'nin İran'ı terk etmeye başlaması ile birlikte İran'ın askerî müdahalesi ile karşı karşıya kalmışlardır.³¹ SSCB desteğinden yoksun kalan Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti'nin son bulmasının ardından Mahabad yönetimi de 17 Aralık 1946'da İran merkezî yönetiminin eline geçmiş ve İran makamlarınca tutuklanan Kadı Muhammed, Sadri Kadı ve Seyfi Kadı kurulan askerî mahkemenin verdiği infaz kararı neticesinde 30 Mart 1947'de idam edilmişlerdir.³²

Yıkılan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin resmî bir yetkilisi sıfatını taşıyan Molla Mustafa Barzani, İran yönetimi ile bir uzlaşma sağlayamamasının ardından Tahran'daki ABD Elçiliğinden siyasî mülteci olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Bu isteğine olumlu bir cevap alamayan Barzani, aşiret mensupları ile birlikte Irak topraklarına geri dönerek 6 Mayıs 1947'de Mergesur kasabası Herguş köyü mezarlığı yakınında daha sonraları kendi ismiyle anılan 'General Ağacı' isimli bir ağacın altında Sovyetlere göçme kararını ilan etmiş ve 19

²⁶ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul Nisan 1993, s.25.

²⁷ Öznur, *age*, s.54-60.

²⁸ Oran, *age*, s.649.

²⁹ Erol Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı", *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı*, Cilt:8, Sayı:4, Kış 2002, s.129.

³⁰ Görüldüğü üzere kuruluş aşamasında partinin ismi etnik bir aidiyete atıfla "Irak Kürt Demokrat Partisi" olarak belirlenmişken daha sonra "Irak Kürdistan Demokrat Partisi" şeklini almıştır. Sadaf İsmail, "The Kurdish Problem in Iraq", *Pakistan Horizon*, Vol. 44, No. 4, October 1991, s.60., Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I*, Çev: Vahdettin İnce, Doz Yayınları, 4. Baskı, Ocak 2006, s.186-187.

³¹ Edmonds, "Kurdish...", s.97.

³² Kadı Muhammed'in ilan etmiş olduğu Kürt Cumhuriyeti, bu oluşumun geçirmiş olduğu evreler ve özellikle Molla Mustafa Barzani'nin bu cumhuriyeteki konumu ile ilgili farklı ve daha geniş bilgiyi Kadı Muhammed'in yargılandığı mahkemede ona yöneltilen suçlamaların yer aldığı iddianameyi okuyan İttilat gazetesi muhabiri olan Necefkuli Pisyan'ın eserinden edinebilirsiniz.: Necefkuli Pisyan, *Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına*, Çev: Evdila Pişterdi, Avesta Yayınları, İstanbul 2001.

Mayıs 1947'de 506 erkek aşiret mensubu ile birlikte SSCB'ye doğru yola çıkmıştır.³³ Molla Mustafa Barzani Irak, İran ve Türkiye sınırları boyunca İran askerî birliklerinin saldırıları altında özellikle geceleri yol olarak ilerlemiş ve 18 Haziran 1947 tarihi itibarıyla Aras Nehri'ni geçerek Sovyet topraklarına ayak basmıştır.³⁴

İran yönetimi ile anlaşamayan, Irak yönetimi tarafından aranan, ABD'den iltica talebine olumlu yanıt alamayan Molla Mustafa Barzani son çare olarak gördüğü Sovyetlere yönelmek zorunda kalmıştır.³⁵ Soğuk Savaş söyleminin ABD Başkanı Roosevelt'in danışmanlığı görevini yürütmüş olan Bernard Baruch tarafından ilk kez telaffuz edildiği yıl olan 1947'de³⁶ bu savaşın zıt iki kutbu olan ABD ve SSCB'ye yaklaşmaya çalışan Barzani günümüze kadar uzanan süreç içerisinde Irak'ın kuzeyindeki neredeyse her siyasî yapının takınmak zorunda kalacağı tavrı o dönemlerden itibaren sergilemeye başlamıştır.

Molla Mustafa Barzani'nin Sovyet topraklarındaki serüveni ilk başlarda istediği gibi şekillenmemiş, Sovyet makamlarında arzuladığı itibarı görememiş ise de 1953 yılında Stalin'in ölümünün ardından Sovyet liderliğine gelen Kruşçev döneminde daha önceden yerleştirilmiş olduğu Özbekistan'dan gelerek Moskova'da Kremlin Sarayı önünde üç gün üç gece yapmış olduğu oturma eylemi neticesinde Kruşçev nezdinde kabul edilmiş ve görüşlerini ifade etme olanağına sahip olmuştur.³⁷ Bu görüşme neticesinde Kruşçev Barzani önderliğinde gerçekleştirilmekte olan faaliyetleri destekleyeceği yönünde bir taahhütte bulunmuş ve bunun yanında Barzani de SSCB bünyesindeki Cumhuriyetler ile daha yakın temasa geçebilme imkânına sahip olmuştur.

Molla Mustafa Barzani SSCB'de hayatını devam ettiriyorken 1946 yılında Irak'ta kurmuş olduğu Irak Kürt Demokrat Partisi (KDP) içinde de lider yoksunluğundan dolayı kutuplaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştı. Barzani'nin partinin kuruluş aşamasında genel sekreterlik görevini verdiği Hamza Abdullah'ın başını çektiği bir grup ile İbrahim Ahmed'in başını çektiği diğer bir grup arasında parti politikaları hususunda sürekli çatışmalar çıkmış ve bu durum yönetimi ele geçiren İbrahim Ahmed'in Hamza Abdullah ve ekibini partiden ihraç etmesine kadar varmıştır. Süleymaniyeli bir avukat olan İbrahim Ahmed yönetimindeki parti sade bir Kürt milliyetçiliğinin aksine sosyo-ekonomik konulara ağırlık veren ve şehirli Kürt aydınları içinde barındıran bir yapıya kavuşmuştur.³⁸ Molla Mustafa Barzani'nin 1950'li yılların ortalarından itibaren parti içinde cereyan eden mücadeleye müdahale etmeye başlamasından itibaren Hamza Abdullah tekrar partiye dönmüş ve bu defa da İbrahim Ahmed ve ekibi partiden dışlanmıştır. Bu mücadele çerçevesinde Barzani her ne kadar ilk başlarda tarafsız bir görüntü çizmeye çalışmışsa da İbrahim Ahmed'in, aşiretleri parti yönetimden uzaklaştırmaya dönük girişimleri neticesinde kendisinin de bir aşiret reisi olması hasebiyle

³³ Turgut, *age*, s.249., s.280.

³⁴ Molla Mustafa Barzani, bu yolculuk sırasında karşılaştıkları İran saldırıları karşısında özellikle Türk köylerinden yiyecek yardımı aldıklarını ifade ediyor. Turgut, *age*, s.281.

³⁵ Bu noktada Molla Mustafa Barzani ve aşiretinin sığınmak için 1932 yılında olduğu gibi Türkiye'yi tercih etmediklerini görmekteyiz. Barzanilerin bu yönde bir tercihte bulunmalarının nedeni olarak göç olayından yaklaşık bir yıl önce 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye ile Irak arasında imzalanan ve temeli Musul Sorunu sonrası Ankara'da 5 Haziran 1926'da imza edilen 'Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması'na dayanan 'Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın sınır güvenliği ve silahlı grupların faaliyetleri ile ilgili maddeleri çerçevesinde yakalanan kişilerin aynı 1932 yılında olduğu gibi diğer hükümete teslim edilmesi gerektiği yönündeki şartının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

³⁶ Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s.114

³⁷ Turgut, *age*, s.404-405. Yavuz, *age*, s.29.

³⁸ Avshalom H. Rubin, "Abd al-Karim Qasim and The Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Revolt, 1958-63", *Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 3, May 2007, s.355-356.

dönem itibariyle Hamza Abdullah'ı desteklemiştir.³⁹ Molla Mustafa Barzani'nin 1958 Darbesi sonrası Irak'a geri dönerek partinin başında fiilen bulunmasına rağmen parti içerisindeki huzursuzluklar son bulmamış ve partiden ihraç veya ayrılmalara kadar varan olaylar yaşanmıştır. Bunun en büyük örneği hiç şüphesiz daha evvel bizzat Molla Mustafa Barzani tarafından desteklenmiş olan Hamza Abdullah ve ekibinin partiye ve parti tabanına sirayet eden bölünme riskinin ortadan kaldırılması için parti üyeliklerinin askıya alınması olmuştur.⁴⁰

1958 Darbesi Sonrası Dönem

II. Dünya Savaşı öncesi dönemde İngiltere'nin tahakkümü altında bulunan Irak toprakları üzerinde 1936 yılında yönetime müdahale etmesi ile birlikte ordunun siyasi nüfuzu hissedilmeye başlamıştır. 20.yy.'ın başlarından itibaren İngiliz işgali ve etkisi altında kalan Irak yönetimleri içinde adından en fazla söz edilen isim olan ve 1958 Darbesi'ne kadar 13 kez başbakanlık koltuğuna oturan Nuri Said'in⁴¹ İngiliz yanlısı politikalar izlemesi nispeten II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeye başlayan Arap milliyetçiliği rüzgârının da etkisi ile birlikte Irak ordusu içerisinde memnuniyetsizliklere sebep olmaya başlamıştır.

1940'lı yıllarda Suriye sınırları içinde filizlenmiş olan BAAS hareketi⁴² Irak'a da sıçramış ve ordu içerisinde yetkili bazı kişiler tarafından benimsenir olmuştur. Bu hareketin etkisini arttırmasında şüphesiz 1948 yılında İsrail'in kurulmasının ardından cereyan eden Arap-İsrail Savaşı, Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın takip ediyor olduğu Arap milliyetçiliği politikası gibi hususlar da etkili olmuştur. Arap milliyetçiliğinin en ateşli savunucusu olan Mısır lideri Nasır'ın 1958 yılı Şubat ayında Suriye ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmasından tam iki hafta sonra 14 Şubat tarihinde bu Arap Cumhuriyetine tepki olarak bir diğer Haşimi Hanedanlığı olan Ürdün ile birlikte Arap Federal Birliği'ni kuran Irak'ta 14 Temmuz gecesi Albay Abdülkerim Kasım liderliğinde bir darbe gerçekleştirilmiş ve monarşi yönetimine son verilerek cumhuriyet yönetimi kurulmuştur.⁴³ Kasım liderliğinde başa geçen darbeciler milliyetçilik akımının etkisi ile birlikte yönetime el koyup rejim değişikliğine gitmişlerse de Mısır'ın takip ettiği Arap milliyetçiliği eksenli politikalara tam anlamı ile dâhil olmayarak Irak iç siyasetindeki aktörler ile uzlaşi halinde bir politika yürütmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda uzlaşiye varılmaya çalışılan unsurlardan bir tanesi de şüphesiz Irak'ın kuzeyinde yaşamakta olan Kürtler ve Sovyetlerde kendisine tahsis edilmiş olan evinde ikamet eden Molla Mustafa Barzani olmuştur.

Darbenin gerçekleşmiş olduğunu haber alan Barzani Irak'a geri dönme isteğinin Irak'ın yeni lideri Kasım tarafından olumlu karşılanmasının ardından aşiret mensupları ve aileleri ile birlikte Irak topraklarına dönmüşlerdir. Kasım'ın 11 senedir Sovyet topraklarında yaşamakta olan Barzani ve aşiretini Irak topraklarına kabul etmesinde kendisine muhalif olanlara karşı özellikle Barzani'nin siyasi ve silahlı unsurlarından faydalanarak daha güçlü olacağına inanması etkili olmuştur.⁴⁴ Bu noktada darbe yönetiminin 27 Temmuz 1958'de ilan etmiş olduğu geçici Irak Anayasası'nda Araplar ile Kürtlerin Irak vatanının ana unsurları oldukları ve Irak çerçevesinde ulusal haklarının tanındığının belirtilmesi ile Kasım yönetimi Barzani önderliğindeki Kürtleri kendi yanına çekme noktasında başarılı da olmuştur.⁴⁵

³⁹ Öznur, *age*, s.91-94.

⁴⁰ Barzani, *age*, s.347-349.

⁴¹ Michael Eppel, *Iraq from Monarchy to Tyranny*, University Press of Florida, 2004,s.148.

⁴² Çağatay Okutan, "Arap Milliyetçiliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:56, Sayı:2, 2001, s.167.

⁴³ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.122-123.

⁴⁴ Yavuz, *age*, s.33.

⁴⁵ Erol Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3, 2004 s.172.

Genel itibariyle Kasım yönetimi ile sıcak ilişkilere sahip Barzani liderliğindeki Kürt aşiretleri, 1959 yılında yoğun bir Türkmen nüfusa sahip Kerkük'te meydana gelen kanlı olayların ve darbe yönetimine karşı başlatılan isyanların bastırılmasında etkin bir rol alarak⁴⁶ darbe yönetimi ile olan bağlarını kuvvetlendirmişse de Barzani'nin ülkenin kuzeyinde otorite kurarak güçlenmesinden korkan Kasım yönetimi diğer bazı Kürt aşiretlerini el altından desteklemeye başlamıştır.⁴⁷ Diğer taraftan toprak reformu ve tarım gelirlerinin vergilendirilmesi ile ilgili bazı girişimlerde bulunulmasıyla birlikte çoğunlukla tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan bir aşiretin reisi olan Barzani ve diğer bazı Kürt aşiretleri söz konusu uygulamalara karşı direnç göstermişlerdir.⁴⁸ Bu gelişmelerin yanı sıra Barzani'nin ülkenin kuzeyinde yaşamakta olan Kürtler nezdinde otorite kurmaya başlaması ve geçici anayasada ülkenin Araplarla birlikte ana unsurları oldukları ifadesinin kendilerine ekonomik, sosyal ve kültürel alanda daha fazla hak tanıyacağı umudunun yavaş yavaş azalması ile birlikte Barzani 1 Temmuz 1961 tarihinde hükümetten özerklik talebinde bulunmuş ve bu talebin reddedilmesinin ardından da Bağdat yönetimine karşı silahlı mücadele başlatmıştır.⁴⁹

Molla Mustafa Barzani başlatmış olduğu isyan öncesi 3 Kasım 1960 tarihinde Irak yönetimine baskı yapılmasını sağlamak, Kürtlere özerklik verilmesi noktasında destek bulmak ve danışmalarda bulunmak üzere SSCB'yi ziyaret etmiştir.⁵⁰ Fakat SSCB yönetimi NATO üyesi Türkiye öncülüğünde 1955 yılında kurulan Bağdat Pakti'nden 1958 Darbesi sonrasında ayrılan, 5 Mart 1959'da ABD ile bir savunma anlaşması imzalayan, İran ile sınır konuları başta olmak üzere sorunlar yaşayan⁵¹ Irak yönetimini Ortadoğu coğrafyasına yönelik politikası çerçevesinde Barzani liderliğindeki Kürtlerden daha önemli bir unsur olarak görmüş ve Barzani'nin bu ziyaretinden eli boş dönmesine sebep olmuştur. Barzani SSCB'den 1960-61 yıllarının siyasî koşulları çerçevesinde yardım alamamışsa da 1972 yılında Irak ile SSCB arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na kadar olan süre zarfında değişen koşullar çerçevesinde bir taraftan SSCB'den destek sağlarken⁵², gerçekleştirilen 1958 Darbesi sonrası Bağdat Pakti'nden ayrılan Irak'ın Doğu Bloğuna doğru kaymasının yaratmış olduğu endişeye karşı Türkiye, İran ve İsrail gizli servisleri MİT, SAVAK ve MOSSAD'ın varmış oldukları bir uzlaşma ile aralarında istihbarat bilgilerinin değişimini öngören 'Trident' isminde bir yapı ile de Batı Bloğu'nun lideri ABD'nin müttefikleri olan İran ve İsrail'den destek görmeye devam etmiştir.⁵³ Bu noktada İsrail'in 1950'lerden itibaren takip ettiği 'dış çember stratejisi' çerçevesinde Araplar tarafından kuşatılmışlığını dengelemek ve yoğun Arap baskısını azaltmak amacıyla Arap olmayan İran, Türkiye, Etiyopya gibi ülkeler ve Lübnan'daki Maruniler, Irak'taki Kürtler ve Sudan'daki Hristiyan azınlıklarla iyi ilişkiler

⁴⁶ Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press., New York 1981, s.38. Rubin, *agm.*, s.364-365., P. R. C. Bagley, "Iraq's Revolution", *International Journal*, Vol.14, No.4, Autumn, 1959, s.291.

⁴⁷ George S. Harris, "Ethnic Conflict and the Kurds", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 433, September 1977, s.118.

⁴⁸ Erol Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma", *Irak Krizi (2002-2003)*, Der: Ümit Özdağ-Sedat Laçiner-Serhat Erkmen, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s.32, Bagley, *agm*, s. 289.

⁴⁹ Ghareeb, *age*, s.39

⁵⁰ Öznur, *age.*, s.105.

⁵¹ Mesut Özcan, *Sorunlu Miras Irak*, Küre Yayınları, 2.Baskı, Haziran 2003, s.93-94

⁵² Ümit Özdağ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.23.

⁵³ Şalom Nakdimon, *Irak ve Ortadoğu'da Mossad*, Çev: Ahmet Ekinci, Elips Kitap, Temmuz 2004., s.56-57., Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II*, Çev: Vahdettin İnce, Doz Yayınları, 6. Baskı, Mart 2017, s.362-363, 371-372., Yavuz, *age*, s.36.,

kurduğu, Arap coğrafyası içinde olan ancak Arap olmayan her unsuru bu stratejisi kapsamında kullandığı ve Kürtlere de bu minvalde destek sağladığı anlaşılmaktadır.⁵⁴

Barzani'nin 1961 yılında yönetime karşı başlatmış olduğu ve zaman zaman dış destek de bulan bu isyan hareketi sürecinde Bradost ve Zibari gibi büyük Kürt aşiretlerinin Bağdat yönetimi yanında yer almasına ve Şeyh Ahmet Barzani'nin Kasım yönetimine arabuluculuk teklifi ile yakın durmasına rağmen Kürt aşiretlerine ait köylerin bombalanması sonucu aralarında kadın, çocuk ve yaşlılarında bulunduğu ölümlere sebep olunması diğer bazı Kürt aşiretleri ile birlikte özellikle eğitilmiş Kürt nüfus üzerinde Molla Mustafa Barzani'nin liderliğine bağlılık hissiyatının artmasına vesile olmuştur.⁵⁵ Barzani'nin Irak'ın kuzeyindeki farklı aşiretlerin tamamından olmasa da bazılarında destek görmeye başlayan bu isyanı 1958 Darbesi'ni Kasım ile birlikte gerçekleştiren ve sıkı bir Arap milliyetçisi olan Abdüsselam Arif'in 1963 yılında Kasım'ı öldürerek gerçekleştirdiği darbe ile kısa süreliğine duraklamış, 1966 yılında Arif'in şaibeli bir helikopter kazasında ölmesi sonrası yönetime gelen kardeşi Abdurrahman Arif döneminde varılan bir uzlaşma neticesinde ise sona ermiştir. 1966 yılında varılan bu uzlaşma neticesinde 12 maddelik bir program hazırlanmış ve bununla Kürtlere yasal bir statü verilmesi, Kürt azınlık kanununun çıkarılması, Kürtlerin yaşadığı yerlerde Kürtçe'nin ikinci dil olarak okutulması gibi bazı haklar tanınmıştır.⁵⁶

1966 yılında alınan bu kararların hayata geçirilmeleri alınmaları kadar kolay olmamıştır. Bu kararları kabul eden el-Bazzaz hükümetinin düşmesi, 1967 yılında cereyan eden Arap-İsrail Savaşı gibi nedenlerden dolayı kararların uygulanma süreci akamete uğramıştır. Bağdat yönetiminin bu durumu karşısında Molla Mustafa Barzani ile özellikle sol görüşlü İbrahim Ahmed ve damadı Celal Talabani arasındaki görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ise Barzani tarafında da sürecin sağlıklı ilerlemesinin önünde engel teşkil etmiştir.⁵⁷ Bu süreç 1968 yılının Temmuz ayına gelindiğinde farklı bir şekil kazanmıştır. Irak toprakları üzerindeki örgütlenmesini başarılı bir şekilde gerçekleştirerek son derece etkili bir konum elde eden BAAS Hareketi, Arif yönetimi nezdinde baskısını arttırmaya başlamış ve nihayetinde 18 Temmuz 1968 tarihinde Abdurrahman Arif'i kansız bir darbe ile devirerek yerine Hasan el-Bekr'in Cumhurbaşkanı olmasını sağlayarak yönetimi ele geçirmiştir.⁵⁸ Tamamen Arap milliyetçiliği fikri etrafında şekillenen yeni yönetim Kürtlere yönelik politikalarında öncelikle iyimser bir yaklaşım sergileyip 1966'da imzalanan antlaşmanın uygulanacağını ifade etmişse de daha sonra Barzani'nin gücünü kırmak amacıyla kimi zaman Tahran kimi zaman da Bağdat şemsiyesi altına giren İbrahim Ahmed ve damadı Celal Talabani'yi başarıyla kendi saflarına çekmiştir. Siyasî anlamda Kürtleri zayıflatma gayesi peşinde olan Irak yönetimi İbrahim Ahmed ve Talabani liderliğindeki Kürtlerin de dâhil olduğu askerî unsurlar ile Barzani'ye karşı saldırı başlatmıştır.⁵⁹ Barzani'nin bölge coğrafyasına hâkim 'peşmerge' olarak isimlendirilen silahlı unsurlarının Irak yönetimine karşı zaman zaman başarılı olmasının yanı sıra Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini yürüten Saddam Hüseyin'in 1970 yılı başlarında Irak'ın silah tedarikçisi olan SSCB'yi ziyaretinde Barzani ile uzlaşılması gerektiği yönünde bir tavsiye ile karşılaşması neticesinde⁶⁰ Saddam Hüseyin'in temsil ettiği Bağdat yönetimi ile Molla Mustafa Barzani arasında 11 Mart 1970 tarihinde 15 maddeden oluşan ve dört yıl içinde uygulanacak olan bir özerklik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Kürtçe Kürtlerin

⁵⁴ Özgür Erdemli, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s.221.

⁵⁵ Wenner, *agm*, s.75.

⁵⁶ Nakdimon, *age*, s.132.

⁵⁷ Ghareeb, *age*, s.74-77.

⁵⁸ Eppel, *age*, s.241-242.

⁵⁹ Kurubaş, *agm*, s.33., Attar, *age*, s.153.,

⁶⁰ Harris, *agm*, s.120., Yavuz, *age*, s.41.

olduğu bölgelerde resmi dil olacak, bu bölgelerdeki okullarda öğretim Kürtçe yapılacak, polis ve güvenlik örgütü dâhil Kürt bölgeleri Kürtler tarafından yönetilecek, ekonomik kaynaklar Kürtlere de adil bir biçimde dağıtılacak, Kürt milletinin varlığı ve Kürtçe anayasada yer alacak, bir devlet başkan yardımcısı Kürtlerden olacak, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler özerklik yönetimi kapsamına girecek, özerk bölgenin yasama ve yürütme meclisleri bulunacak, Kürtler kendi nüfusları oranında parlamentoda temsil edileceklerdir.⁶¹

Anlaşmanın akabinde Bağdat yönetiminin Barzani liderliğindeki Kürtlerin güvenini kazanabilmek adına tüm siyasî tutukluların serbest bırakılması, Kürtçe'nin eğitim dili olarak Arapça'nın yanında resmî dil olarak kabul edilmesi, şehirlerdeki asayişin sağlanması noktasında peşmergelerden faydalanılmasına izin verilmesi, Bakanlar Kurulu'nda Barzani yanlısı beş Kürt bakanın atanması gibi girişimlerde bulunmasına rağmen imzalanan bu özerklik anlaşması öngörülen dört yıllık süreç içerisinde tam anlamı ile hayata geçirilememiştir.⁶² Zaten 1970'li yılların başlarında Irak Petrol Tesislerini millileştirerek petrol gelirleri konusunda tavizsiz bir politika izleyen Irak yönetiminin Barzani'nin petrol zengini Kerkük ve Hanekin bölgelerini özerk yönetim sınırları içine alma gayretlerine sıcak bakmaması neticesinde taraflar arasında anlaşmazlık çıkmıştır.⁶³ Ayrıca petrol gelirlerini elinden bırakmak istemeyen Irak yönetimi Kerkük'ün nüfus yapısını değiştirmek amacıyla Kerkük ve civarının sınırlarını değiştirerek bu bölgeyi 'millileştirme' anlamına gelen "Ta'amim" isimli yeni bir idarî yapıya dönüştürmüştür.⁶⁴

Barzani'nin yıllarca sürgün hayatı yaşadığı SSCB ile Irak yönetimi arasında 1972 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması da Barzani - Irak anlaşmazlığının çözülemez bir sorun haline dönüşmesine vesile olmuştur. Nitekim Barzani yönünü tamamen Batı bloğu ülkeleri ve müttefiklerine dönerken Irak ise 1972 Antlaşması ile SSCB'den aldığı dış destek sayesinde 1970 Özerklik Anlaşması konusunda Kürtlere karşı daha tavizsiz bir politika izlemeye başlamıştır. 1970 Anlaşması'nın dört yıllık uygulama sürecinin sonuna geldiği 11 Mart 1974 tarihinde Irak yönetimi 1970 Özerklik Anlaşması'nı zayıflatan, petrol gelirleri ile özerk yapının sınırları konusunda Barzani grubunu memnun etmeyen 33 sayılı yasayı çıkartmıştır.⁶⁵ 1960'lı yılların başlarından itibaren Barzani hareketi ile ilgilenen ABD yönetiminin, ünlü 'Pike Raporu' ile de ortaya çıktığı üzere Barzani liderliğindeki Kürtlere 1970'li yıllardan itibaren gizli bir şekilde yardımda bulunmaya başlamış olması⁶⁶, kaybettiği SSCB desteğini iki kutuplu dünya düzeninin bir diğer kutbu olan ABD ile ikame etmeye çalışan Barzani'nin 33 sayılı yasayı reddederek bir kez daha silaha sarılması ve isyan başlatması noktasında etkili olmuştur.

Barzani, ABD'nin kendilerini destekler mahiyetteki politikasının mimarı olarak gördüğü dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'un Ulusal Güvenlik Danışmanı sonraları ise Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger ile yakın temas kurarak teşekkürlerini 1974 yılında bir halı, evlendiği dönemde de eşine bir altın bir de inci kolye hediye ederek göstermeye çalışmıştır.⁶⁷ Bu durum uluslararası ilişkiler alanında dönem itibarıyla realizm ekolünün en sert uygulayıcısı konumunda bulunan ABD'nin politikalarını etkileme gayreti olarak görülse de neticesi

⁶¹ Anlaşmanın önemli maddeleri için bakınız: Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Ankara Temmuz 1998, s.30-31.

⁶² Attar, *age*, s.155-156.

⁶³ Martin van Bruinessen, *Ağa Seyh Devlet*, Çev: Banu Yakut, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.53-54.

⁶⁴ David Romano, "The Future of Kirkuk", *Ethnopolitics*, Vol.6, No.2, June 2007, s.266.

⁶⁵ Oran, *Kalkık Horoz*..., s.32.

⁶⁶ Öznur, *age*, s.230-231.

⁶⁷ Turgut, *age*, s.436. Öznur, *age*, s.235.,

itibariyle herhangi bir değişikliğe mazhar olamayan bir girişim olarak tarih kayıtlarında yerini almıştır.

İran üzerinden gelmesini umduğu ABD yardımlarına bel bağlayarak isyan başlatan, başlattığı bu isyan hareketine KDP içerisinden yekpare bir destek alamayan, en büyük oğlu Ubeydullah dahi Bağdat saflarına geçen Molla Mustafa Barzani⁶⁸, Irak ile İran arasındaki sınır sorunlarını çözüme kavuşturan 1975 yılındaki Cezayir Antlaşması sonrasında bir anda dış destekten mahrum kalmış ve isyanın Irak birliklerince çok kısa bir sürede bastırılması karşısında binlerce Kürt ile birlikte İran topraklarına geçmiştir.⁶⁹ Irak'ı istikrarsız kılmaya çalışan İsrail ve bölgede SSCB'nin daha etkin olmasından çekinen ABD'nin İran üzerinden sağlamış olduğu yardımlar ile mücadelesini devam ettirmeye çalışan Barzani hareketi, bölge üzerinde daha derinlemesine politikalara sahip olan ülkelerin kaybetmeleri sorun olmayan bir unsuru konumuna düşmüştür.

Barzani senelerdir yardımları kendi toprakları üzerinden sağlayan İran Şahı ile Cezayir Antlaşması'nın hemen ardından Tahran'da Niavaran Sarayı'ndaki görüşmesinde artık yolun sonuna geldiğini, ya Irak'a teslim olmak ya İran'a teslim olmak ya da dış destekten mahrum bir şekilde silahlı mücadeleye devam etmek gibi kendi açısından üç çıkamaz yol ile karşı karşıya kaldığını çok sert bir şekilde anlamıştır.⁷⁰ Bu görüşme sonrasında Barzani tekrar destek bulmak maksadıyla ABD ve İsrail'den yardım talep etmiş, özellikle dost olarak nitelendirdiği Henry Kissinger'a yardım talepleri ile dolu mektuplar yazmış ancak bu teşebbüslerinin hiçbirinden olumlu cevap alamamıştır. Bundan sonra Barzani yapayalnız kaldıklarını, yaşının ilerlemiş olması dolayısıyla dağlarda silahlı bir mücadeleyi sürdüremeyeceğini, bu yüzden savaşı sürdürmenin bir yararı olmayacağını, mücadelenin bir dönem ertelenmesi gerektiğini, mücadeleyi yeniden başlatmak için mutlaka bir fırsat çıkacağını ve savaşa önderlik edecek güçte biri var ise ona elinden geldiğince her türlü yardımı yapacağını belirterek⁷¹ kendisi adına sona geldiğini 23 Mart 1975'te ilan etmiştir.⁷² Kendi liderliğinde bir mücadelenin artık imkânsız hale geldiğini ifade etmesinin ardından sağlık sorunları sebebiyle Eylül 1975'te gazeteciler ve yönetim ile temasa geçmemesi koşuluyla ABD'ye giden Barzani, tedavisi süresince bu koşulları göz ardı etmiş ve kendileri ile gizli bir şekilde temasta bulunan ABD'li yetkilileri gerek basına vermiş olduğu röportajlarla gerekse de hem dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter hem de senatörlere yazmış olduğu mektuplarla ifşa etmiştir.⁷³ Son çırpınışları olarak ifade edebileceğimiz bu girişimlerinden hiçbir sonuç alamayan Barzani İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi'nden yaklaşık bir ay sonra 3 Mart 1979 günü akciğer kanseri teşhisi ile tedavi görmekte olduğu ABD'deki George Town Üniversitesi Hastanesi'nde hayatını kaybetmiş ve cenazesi 5 Mart tarihinde kendi vasiyeti çerçevesinde yeni bir rejime sahip olan İran'da toprağa verilmiştir.⁷⁴

Barzani Sonrası Dönem

Yaşamakta olduğu topraklardaki yönetimlere karşı zaman zaman isyanlar çıkaran, ömrü silahlı mücadelelerle geçen, en son elde ettiği kazanımları da uluslararası koşulların yaratmış olduğu olumsuz durumda kaybetme noktasına gelen 72 yaşındaki Molla Mustafa Barzani'nin

⁶⁸ Alexander Dawoody, "The Kurdish Quest for Autonomy and Iraq Statehood", *Journal of Asian and African Studies*, Vol : 41, 2006, s.488., Öznur, *age*, s.193, Attar, *age*, s.162.,

⁶⁹ Attar, *age*, s.164-165.

⁷⁰ Turgut, *age*, s.420., Öznur, *age*, s.217., Özkan, *age*, s.51-52.,

⁷¹ Barzani, *age*, s.338-339.

⁷² Peter Galbraith, *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*, Çev: Mehmet Murat İnceyan, Doğan Kitap, Ocak 2007, s.145.

⁷³ Yavuz, *age*, s.71-78., Turgut, *age*, s.425-437.,

⁷⁴ Turgut, *age*, s.438., Barzani, *age*, s.412-413.

1975 yılında ilan ettiği 'son', Irak'ta yaşamakta olan ve özellikle Barzani muhalifi diğer Kürtler tarafından kabul edilmemiş ve Barzani liderliğindeki örgütlü yapı bundan sonraki süreçte dağılmaya başlamıştır.

Barzani'nin Sovyetlere göç ettiği tarihlerden itibaren fikir ayrılıklarının baş gösterdiği KDP yönetiminde bu ayrılıklar Barzani'nin Irak'a geri döndüğü 1960'lı yıllarda daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Kürt toplumunun içinde yaşadığı aşiret yapısını temsil eden Barzani ve daha şehirli ve eğitilmiş kesimi temsil eden İbrahim Ahmed-Celal Talabani grubu arasında KDP'nin yürüttüğü politika konusunda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu farklılıklar Ahmed-Talabani grubunun zaman zaman KDP'den uzaklaştırılmaları ve sonrasında affedilerek tekrar partiye dâhil olmaları şeklinde bir kısır döngüyü de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar partiden ayrılmalar daha sonra da geri dönmeler yaşıyorsa da parti yönetimi konusunda daha sol eğilimli olan Ahmed-Talabani grubu muhalif tutumlarını devam ettirmişlerdir. Barzani'nin 1975'te başlattığı son isyanın da başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu muhalif grup senelerdir içinde buldukları yapıya yeni bir yön vermek üzere harekete geçmiş ve İbrahim Ahmed'in 1933 Süleymaniye doğumlu bir avukat olan damadı Celal Talabani liderliğinde 1976 yılı Haziran ayında Komela, Kürdistan Sosyalist Hareketi isimli örgütler ve Talabani taraftarlarının kurduğu oluşumun birleşmesi ile *Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB)* kurulduğu Şam'da ilan edilmiştir.⁷⁵

Barzani'nin mücadelesini bitirdiğini ilan etmesinin ardından bir dağılma sürecine giren KDP de tekrar toparlanmak adına bazı girişimlerde bulunmuştur. Molla Mustafa Barzani'nin çağrılarını üzerine oğulları İdris ve Mesut Barzani'nin öncülüğünde toplantılar gerçekleştirilmiş ve Geçici Liderlik adı altında Barzani yanlısı bir yapı oluşturulmuştur.⁷⁶ Kendilerine sert bir muhalefet sergileyen eski KDP üyesi Celal Talabani önderliğinde kurulan KYB'ye karşı da mücadele vermek zorunda kalan oluşum 1979 yılında Molla Mustafa Barzani'nin ölümünün ardından düzenlenen 9. Kongresinde Geçici Liderlik isminin yerine tekrar KDP ismini alarak yoluna devam etme kararı alırken ayrıca bu kongrede partinin başkanı olarak da Mesut Barzani seçilmiştir.⁷⁷ Böylelikle günümüze kadar uzanan süreç içerisinde Iraklı Kürtler ile ilgili adından en sık söz ettiren isim olan Mesut Barzani dönemi başlamış ve babasının bıraktığı yerden mücadelesine devam etmeye çalışmıştır. Her ne kadar Mesut Barzani Irak'ın 2003 yılındaki işgalinin ardından babası Molla Mustafa Barzani'nin daha evvel ulaşamadığı yasal konuları elde etmişse de 2017 yılında 71 yaşındayken gerçekleştirdiği bağımsızlık girişiminden sonra babasının 1975 yılında 72 yaşındayken yaşadığı sona benzer bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun, Mesut Barzani'nin şahsının, genel başkanlığını yaptığı KDP'nin ve Başkanlığını yaptığı Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin geleceği hakkında nasıl bir tesiri olacağı geçmişte de olduğu gibi sadece kendilerinin değil başta yaşamakta oldukları toprakların merkezî yönetimi olmak üzere bölge üzerindeki hassas uluslararası dengelere göre belirlenecek gibi görünmektedir.

Sonuç

19. yy.'dan itibaren içinde buldukları idarî yapılara karşı isyan hareketleri geliştiren Kürt aşiretlerinin söz konusu isyanları 20.yy'dan itibaren yavaş yavaş milliyetçi bir hüviyet kazanmaya başlamıştır. Geçmişten itibaren çok farklı gerekçeler ile çıkan isyanların arasında 20.yy. itibarıyla adından en fazla söz ettiren Molla Mustafa Barzani'nin, milliyetçilik ideolojisinden önce sahip olduğu aşiret bağları temelinden hareketle silahlı bir mücadele

⁷⁵ Martin van Bruinessen, "The Kurds Between Iraq and Iran", *Middle East Research and Information Project Middle East Report*, No:141, Hidden Wars July-August 1986., s.24.

⁷⁶ Bruinessen, *agm*, s.23.

⁷⁷ Congress of Kurdistan Democratic Party (1946-1999), <http://www.kdp.se/?do=congress>, Erişim:06.12.2017

geliştirdiği görülmektedir. Zira sosyal yapıyı oluşturan aşiret bağlarının toplumun tümü tarafından idrak edilerek benimsenmemiş olan milliyetçilik akımı karşısında daha kuvvetli bir konuma sahip olması Barzani aşireti liderliğindeki mücadelenin tam anlamı ile bir 'Kürt' sıfatına sahip olmasının önünde bir engel teşkil etmiştir. Dil olarak birbirinden farklı lehçelere, din olarak kâhîr ekseriyeti İslam dini içerisinde farklı cemaatlere/tarikatlara, farklı sosyal yaşam tarzlarına sahip olmalarının yanı sıra tek bir vatandaşlık bağı ile ortak bir geçmiş anlayış ve kabulüne sahip olmamaları Osmanlı döneminden bu yana kendilerine ait belirli coğrafyalarda yaşamlarını idame ettiren aşiretler için objektif ve sübjektif tanımları ile birlikte ulus/millet kavramının inşa edilmesinin önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yaşamakta olan aşiretler üzerine yapılan kapsamlı çalışmaların ulaştıkları veriler neticesinde geriye dönük bir milliyetçilik şemsiyesi oluşturulmaya çalışılsa da Barzani aşiretinde olduğu gibi bölgedeki aşiretlerin milliyetçi bir hareketten ziyade kendi etki alanlarındaki otoritelerini öncelikle ve hatta bunun için önüne Kürt sıfatı eklenen diğer aşiretlere karşı uzun yıllara/nesillere dayanan silahlı mücadele vermektan kaçınmadıkları da görülmektedir.

Yüzyıllara dayanan yaşam şekilleri 20. yy. itibariyle değişime uğramaya, milliyetçilik akımından daha yakından etkilenmeye başlayan söz konusu aşiretler Avrupa merkezli ulus-devlet yapılarının gelişim seyrini yakından takip ederek İmparatorlukların son bulduğu I. Dünya Savaşı sonrası tüm Kürt etnik unsurları kapsayamayan dar ve küçük ölçekli bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Aşiretlerin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra Osmanlı sonrası Irak topraklarında manda yönetimi oluşturan İngiltere'nin Kürtlerin akıbetine yönelik tutum ve uygulamaları da sürecin şekillenmesindeki başar aktörler olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünya genelinde sömürge sonrası toplumların ulus-devlet inşa etme girişimlerine paralel bir şekilde bölgenin kendi iç dinamikleri ile özellikle Molla Mustafa Barzani ismi etrafında bazı aşiretlerin mücadeleleri devam etmiş ve monarşiden cumhuriyet rejimine geçiş yapan Irak devleti için bir problem kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Nitekim başta Irak olmak üzere uluslararası ilişkilerin şahitlik ettiği bazı gelişmeler Irak topraklarında yaşayan Kürtlerin 20.yy'ın ikinci yarısı itibariyle bu yeni dinamikler çerçevesinde Molla Mustafa Barzani'nin isminin ön planda olduğu bir mücadele dönemini de beraberinde getirmiştir. Bu mücadele tamamıyla iç dinamiklere bağlı bir yapı arz etmemiş olabildiğince dış müdahalelere açık bir görüntü sergilemiş ve bu durum da Soğuk Savaş döneminin getirdiği koşullar karşısında hem Barzani'nin hem Bağdat yönetiminin hem de bu dış müdahaleleri gerçekleştiren aktörlerin taban tabana zıt uygulamalara imza atmalarına da sebep olmuştur. Özellikle 1975 yılındaki Cezayir Antlaşması ile yaşanan gelişmeler tüm taraflar için bu durumun en bariz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Molla Mustafa Barzani'nin verdiği mücadele Irak topraklarında yaşamakta olan Kürtlerin Barzani otoritesi altında bir var olma mücadelesine dönüşmüş ve gerek kendi döneminde gerekse de kendisinden sonraki dönem içerisinde karşılaşılan zorluklar tamamının olmasa da diğer bazı Kürt aşiretlerinin de Barzani'nin yanında yer almasını sağlamıştır. Bu durum Bağdat yönetimini toprak bütünlüğünü koruyarak zaman zaman idarî çözüm bulmaya yönlendirirken zaman zaman da silahlı müdahaleye sevk etmiştir. Fakat sürecin silah ile şekillendirilmeye çalışılması Barzani liderliğindeki Kürtler arasında millî duyguların filizlenmesine, olgunlaşmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına vesile olmuştur. 1991 sonrası kendileri için Irak toprakları içerisinde güvenli bir bölge oluşturulmuş olması ise bu sürecin herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın ilerlemesine ve önce fiilî sonra ise resmî bir hüviyet kazanmasına imkân vermiştir. Zira günümüz itibariyle federal bir yapıya sahip Irak Cumhuriyeti Devleti bünyesindeki tek özerk bölge tamamen Kürtlerden oluşmasa da Kürtlerin çoğunlukta olduğu Erbil, Süleymaniye ve Dohuk vilayetlerinden müteşekkil 'Kürdistan

Bölgesel Yönetimi' ve başkanı da Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani olmuştur. Bu noktada özellikle 1990 öncesini yaşamayan ve Irak'ın işgali sonrası süreçte yetişkin bireyler olarak Kürt nüfusunu oluşturanların Irak ile kendi aralarında bir aidiyet bağı kurmadan, onların dilini kullanmadan, onların siyasi ve idari sistemleri içerisinde yer almadan, onlara sosyal ve kültürel yakınlık hissetmeden yetişmiş olmaları bu sosyo-politik dönüşüm içerisinde kendilerine bir Kürt ulusal kimliği inşa etmeleri noktasında en büyük destek unsurları olmuştur. Molla Mustafa Barzani oğlu Mesut Barzani'nin 21. yy. itibariyle elde ettiği konum için 20. yy. boyunca senelerce silahlı mücadele vermiş fakat Bağdat yönetimine karşı başarılı olamamışsa da Erbil merkezli mevcut yönetimin kendilerini dayandırdığı ana kaynak Molla Mustafa Barzani olmuş, Barzani'nin fotoğrafları bir devletin kurucu lideriymişçesine resmi kurumların duvarlarında boy göstermiştir.

Özellikle Irak'ın 2003 yılındaki işgalinin ardından elde edilen kazanımlarla birlikte Iraklı Kürtler arasında aşiret bağlarının egemen olduğu bir yapıdan ziyade ulusal kimlik ve vatandaşlık bağları ile şekillenen bir toplumsal yapı ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim 2007 yılı Mart-Haziran ayları arasında Selahaddin, Süleymaniye ve Dohuk Üniversitelerinde öğrenim görmekte olan 450 öğrenci ile yapılan anket sonuçlarına göre katılımcıların %73.11'inin kendisini Kürdistanlı, %17.33'ünün ise Kürt olarak tanımlaması ve %84,2'sinin herhangi bir aşiret mensubu olmadıklarını ifade etmeleri⁷⁸ Irak topraklarında yaşayan Kürtlerin yaşadıkları siyasi, sosyal, kültürel vb. değişimi göstermesi adına güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 450 kişilik bir çalışma her ne kadar bir toplumun tamamının görüşü olarak kabul edilemese de ankete katılanların gelecekte Irak'ta yaşayan Kürtlerin eğitilmiş bireyleri olarak farklı konumlarda bulunacakları göz önüne alındığında söz konusu sonuçların ne derece önemli oldukları ortaya çıkmaktadır. Böyle bir noktada Molla Mustafa Barzani'nin ardından Mesut Barzani'nin söz konusu oluşumun lideri olarak devam etmesi ve bunun için her türlü siyasi/idari/vb. düzenlemeyi yapmaktan da geri durmaması ise anket sonuçlarına tezatlık göstermektedir. Hanedanlığı andıran bir şekilde babadan oğula geçen bir liderlik yapısı Iraklı Kürtlerin aşiret bağlarının da hâlâ etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir. Fakat özellikle 2017 yılında Mesut Barzani'nin Irak iç siyasetini ve uluslararası dengeleri dikkate almadan öncülük ettiği bağımsızlık girişimi öncesinde/esnasında/sonrasında iç politik ortamda Barzani aleyhine dengenin bozulması ve bazı yerleşim yerlerinde silahlı çatışmaya varan protesto gösterilerinin yaşanması Mesut Barzani'nin de babasının 1975'te yaşadığı kaderin bir benzerini yaşamasına sebep olmasının yanı sıra 2007 yılında gerçekleştirilen anketin sonuçları ile de bi'nevi paralellik göstermiştir. Netice itibariyle Molla Mustafa Barzani ve ailesinin Iraklı Kürtlerin tarihindeki karşı konulamaz ağırlığı günümüz itibariyle bir sekteye uğramış ve akıbeti henüz belli olmayan bir muamma olarak siyasi tarihteki yerini almıştır. Bu durum Iraklı Kürtlerin geçmişe nazaran aşiret bağlarından uzak bir bilinç ile geleceklerini tayin etme noktasında önemli bir merhale kaydettiklerinin de emaresi olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁸ Mahir Aziz, *Irak Kürtleri Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik*, Çev: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, 1. Basım, Mayıs 2013, s.141-198.

KAYNAKÇA

ATTAR, Ali Rıza Şeyh, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, Çev: Alptekin Dursunoğlu, Anka Yayınları, 2. Basım, Mart 2008.

AZİZ, Mahir, *Irak Kürtleri Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik*, Çev: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, 1. Basım, Mayıs 2013.

BAGLEY, P. R. C., "Iraq's Revolution", *International Journal*, Vol.14, No.4, Autumn, 1959, s. 283-295.

BARZANİ, Mesud, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I*, Çev: Vahdettin İnce, Doz Yayınları, 4. Baskı, Ocak 2006.

BARZANİ, Mesud, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II*, Çev: Vahdettin İnce, Doz Yayınları, 6. Baskı, Mart 2017.

BRUINESSEN, Martin van, *Ağa Şeyh Devlet*, Çev: Banu Yakut, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

BRUINESSEN Martin van, "The Kurds Between Iraq and Iran", *Middle East Research and Information Project Middle East Report*, No:141, Hidden Wars July-August 1986, s.14-27.

Congress of Kurdistan Democratic Party (1946-1999), <http://www.kdp.se/?do=congress>, Erişim: 06.12.2017

ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Güvenliği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'da Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1999, s.153-168.

DAWOODY, Alexander, "The Kurdish Quest for Autonomy and Iraq Statehood", *Journal of Asian and African Studies*, Vol: 41, 2006, s.483-505.

E.,W. L., "İraçli Kürdistan: A Little-Known Region", *The World Today*, Vol.12, No.10, October 1956, s. 417-432.

EDMONDS, C. J., "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Vol.6, No.1, Nationalism and Separatism, 1971, s.87-107.

EDMONDS, C. J., "The Kurds of Iraq", *Middle East Journal*, Vol.11, No.1, Winter, 1957, s.52-62.

ELPHINSTON, W.G., "The Kurdish Question", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 22, No.1 (Jan., 1946), s. 91-103.

EPPEL, Michael, *Iraq from Monarchy to Tyranny*, University Press of Florida, 2004.

ERDEMLİ, Özgür, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s.219-233.

EVANS, Luther Harris, "The Emancipation of Iraq from the Mandates System", *The American Political Science Review*, Vol.26, No.6 December 1932, s.1024-1049

GALBRAITH, Peter, *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*, Çev: Mehmet Murat İnceyan, Doğan Kitap, Ocak 2007.

GHAREEB, Edmund, *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press, New York, 1981.

GÖKA, Erol, "Arap Dünyasındaki Ana Psikolojik Motifler", *Avrasya Dosyası*, Cilt:6 Sayı:1, İlkbahar 2000, s.41-46.

GÜNAYDIN, Eşref, *İsyanın Sıfır Noktası Barzan*, Karakutu Yayınları, Mart 2008.

HARRIS, George S., "Ethnic Conflict and the Kurds", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 433, September 1977, s.112-124.

HEYWOOD, Andrew, *Siyaset*, Adres Yayınları, Ekim 2007.

ISMAIL, Sadaf, "The Kurdish Problem in Iraq", *Pakistan Horizon*, Vol. 44, No. 4, October 1991, s. 57-68.

JWAIDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çekem-Alper Duman, İletişim Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1999.

KURUBAŞ, Erol, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3, 2004, s.147-179.

KURUBAŞ, Erol; "Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma", *Irak Krizi (2002-2003)*, Der: Ümit Özdağ-Sedat Laçiner-Serhat Erkmen, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s.21-43.

KURUBAŞ, Erol Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılcılığı ve Başarı Şansı", *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı*, Cilt:8, Sayı:4, Kış 2002, s.124-159.

NAKDİMON, Şalom, *Irak ve Ortadoğu'da Mossad*, Çev: Ahmet Ekinci, Elips Kitap, Temmuz 2004.

OKUTAN, Çağatay, "Arap Milliyetçiliği", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:56, Sayı:2, 2001, s.157-172.

ORAN, Baskın, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Ankara Temmuz 1998.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, Cilt:1, 9.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZCAN, Mesut, *Sorunlu Miras Irak*, Küre Yayınları, 2.Baskı, Haziran 2003.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayrı Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları: 1984'ten Bugüne*, Pegasus Yayınları, İstanbul Ocak 2008.

ÖZNUR, Hakkı, *Cahşların Savaşı: Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara Nisan 2003.

PİSYAN, Necefkuli, *Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına*, Çev: Evdila Piştderi, Avesta Yayınları, İstanbul 2001.

POLK, William R., *Irak'ı Anlamak*, Çev: Nurettin Elhüseyni, NTV Yayınları, Şubat 2007.

ROMANO, David, "The Future of Kirkuk", *Ethnopolitics*, Vol.6, No.2, June 2007, s.265-283.

RUBIN, Avshalom H., “Abd al-Karim Qasim and The Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Revolt,1958-63”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 3, May 2007, s.353-382.

STANSFIELD, Gareth R. V., *Iraqi Kurdistan*, RoutledgeCurzon, 2003.

TURGUT, Hulusi, *Barzani Olayı: Osmanlı İmparatorluğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni 19.yy.'dan Beri Meşgul Eden Bir Kürt Aşiretinin Belgeseli*, Doğan Kitap, İstanbul Temmuz 2008.

WENNER, Lettie M., “Arap-Kurdish Rivalries in Iraq”, *Middle East Journal*, Vol.17, No.1/2, Winter - Spring, 1963, s.68-82.

YAVUZ, Turan, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul Nisan 1993.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.